

УДК 347

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.03.56>

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ РЕЛІГІЙНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ

Менджул М.В.,

доктор юридичних наук,
професор, професор кафедри цивільного права
та процесу ДВНЗ «УжНУ»,
mendzhul.marija@uzhnu.edu.ua,
ORCID 0000-0002-3893-4402

Рогач О.Я.,

доктор юридичних наук, професор,
проректор з науково-педагогічної роботи ДВНЗ «УжНУ»,
oleksandr.rogach@uzhnu.edu.ua,
ORCID 0000-0001-5125-288X

Менджул М.В., Рогач О.Я., Цивільно-правові засади здійснення особистих немайнових прав релігійними організаціями.

У статті здійснено ґрунтований аналіз правових засад здійснення окремих особистих немайнових прав релігійними організаціями із врахуванням сучасних викликів. Обґрунтовано позицію про відсутність необхідності чіткого визначення системи прав релігійних організацій, а навпаки залишити перелік відкритим із одночасним врегулюванням критеріїв обмеження прав релігійних організацій з боку держави.

Досліджено окремі аспекти здійснення релігійною організацією права на найменування. Проаналізовано практику щодо закріплення у статутах релігійних організацій інформації про вид релігійної організації, її віросповідну приналежність та місцезнаходження. Доведено, що обґрунтованим було внесення у 2018 році змін до законодавства, згідно яких, релігійні організації повинні були внести зміни до власних найменувань, що мають відображати приналежність до релігійного об'єднання за межами України, у державі, яка здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину її території.

Проаналізовано права релігійних організацій здійснювати релігійну діяльність, брати участь у громадському житті, а також використовувати засоби масової інформації. Окремо приділено увагу практиці вирішення спорів між релігійними організаціями щодо здійснення ними права на проведення богослужінь та релігійних обрядів у культовій будівлі, на яку претендує декілька релігійних організацій. При вирішенні таких спорів, суди дотримуються принципу рівності та недискримінації, надаючи по чергове право на проведення богослужінь та релігійних обрядів кожній релігійній організації. Проаналізовано судову практику

у питанні вирішення спорів при зміні релігійною організацією підлеглості у канонічних і організаційних питаннях.

Обґрунтовано, що здійснення особистих немайнових прав релігійних організацій в умовах війни з РФ постало особливо гостро, у тому числі і щодо найменування, а також зміну підлеглості релігійної громади у канонічних і організаційних питаннях, переобрання керівних органів тощо.

Ключові слова: релігійні організації, цивільні правовідносини, особисті немайнові права, найменування, статут.

Menzhul M.V., Rogach O.Ya., Civil and legal principles of the exercise of personal non-property rights by religious organizations.

The article provides a thorough analysis of the legal basis for the exercise of certain personal non-property rights of religious organizations, taking into account modern challenges. The position that there is no need to clearly define the system of rights of religious organizations, but on the contrary, to leave the list open with simultaneous regulation of the criteria for limiting the rights of religious organizations by the state, is substantiated.

Some aspects of the exercise of the right to name by a religious organization have been studied. The practice of enshrining in the charters of religious organizations information about the type of religious organization, its religious affiliation and location was analyzed. It has been proven that the introduction of changes to the legislation in 2018 was justified, according to which religious organizations had to make changes to their names, which should reflect affiliation to a religious association outside of Ukraine, in a state that carried out military aggression against Ukraine and/ or temporarily occupied part of its territory.

The rights of religious organizations to carry out religious activities, to participate in public life, and to use mass media were analyzed. Particular attention is paid to the practice of resolving disputes between religious organizations regarding their exercise of the right to hold religious services and religious ceremonies in a religious building claimed by several religious organizations. When resolving such disputes, the courts adhere to the principle of equality and non-discrimination, granting the alternate right to conduct religious services and religious ceremonies to each religious organization. The judicial practice in the issue of resolving disputes when a religious organization changes its subordination in canonical and organizational matters is analyzed.

It is substantiated that the exercise of personal non-property rights of religious organizations in the conditions of the war with the Russian Federation became particularly acute, including regarding the name, as well as changing the subordination of the religious community in canonical and organizational matters, re-election of governing bodies, etc.

Key words: religious organizations, civil legal relations, personal non-property rights, name, statute.

Постановка проблеми. Війна в Україні триває понад вісім років, водночас повномасштабне зіткнення, військові злочини та масові порушення прав людини з боку агресора актуалізують різні сфери та інститути, які в умовах складної ситуації дозволяють захистити свободу, незалежність та демократію в нашій державі. Чимало питань виникає щодо правового регулювання діяльності релігійних організацій, забезпечення їх незалежності та недопущення впливу на них з боку РФ.

Стан опрацювання. Особливості здійснення особистих немайнових прав було предметом дослідження низки вчених (Бабаскін А.Ю., Борисова В.І., Васильєва В.А., Зеліско А. В., Зозуляк О.І., Кот О.О., Кохановська О.В., Кузнєцова Н.С., Кучеренко І.М., Майданик Р.А., Примак В. Д., Сліпченко С.О., Спасибо-Фатєєва І.В., Харитонов Є.О., Харитонова О.І. та ін.). Водночас питання правового регулювання здійснення особистих немайнових прав релігійних організацій особливо в умовах сучасних викликів є недостатньо дослідженими.

Саме тому, **метою статті** є ґрунтований аналіз цивільно-правових засад здійснення окремих особистих немайнових прав релігійними організаціями із врахуванням сучасних викликів.

Виклад основного матеріалу. Релігійні організації із моменту державної реєстрації володіють особистими немайновими правами, здійснення яких гарантується законодавством України. Доволі поширеною є позиція, що «в умовах

сьогодення церква наділена широким обсягом прав та обов'язків, які виникають із них, окреслити які в межах одного спеціального закону неможливо, але законодавець, наділяючи церкву певним обсягом прав, властивим тільки їй, повинен визначити його цілком, щоб не допустити можливого звуження чи обмеження».[1, с. 11] Ми не погоджуємося з таким підходом. Вважаємо, що необхідно не визначити чітко систему прав релігійних організацій, а навпаки залишити перелік відкритим із одночасним врегулюванням критеріїв обмеження прав релігійних організацій з боку держави.

Кожна релігійна організація має право на найменування. Статут релігійної організації також має містити інформацію про вид релігійної організації, її віросповідну приналежність і місцезнаходження. Враховуючи ситуацію в Україні з триваючою війною з 2014 року, у тому числі окупацію АРК та частину Луганської і Донецької областей, держава прийняла міри, щоб забезпечити незалежність релігійних організацій від впливу зарубіжних держав. З таких позицій обґрунтованим було внесення у 2018 році змін до законодавства, згідно яких, релігійні організації повинні були внести зміни до власних найменувань, що мають відображати приналежність до релігійного об'єднання за межами України, у державі, яка здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину її території.[2]

Входження релігійної організації (об'єднання) до релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України, визначається у разі наявності однієї з таких ознак:

1) у статуті (положенні) релігійної організації, що діє в Україні, містяться вказівки на входження до структури релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України;

2) у статуті (положенні) закордонної релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України, містяться вказівки на входження до її структури релігійної організації (об'єднання), що діє на території України, а також на право прийняття статутними органами управління зазначеної закордонної релігійної організації (об'єднання) рішень з канонічних і організаційних питань, які є зобов'язуючими для релігійної організації (об'єднання), що діє на території України;

3) статутом (положенням) релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління)

якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України, передбачене обов'язкове входження керівників (повноважних представників) релігійної організації (об'єднання), що діє на території України, до статутних органів управління зазначеної закордонної релігійної організації (об'єднання) з правом вирішального голосу.[3]

Релігійна організація має право здійснювати релігійну діяльність, право брати участь у громадському житті, а також використовувати нарівні з громадськими об'єднаннями засоби масової інформації. На практиці доволі часто виникають спори між релігійними організаціями щодо здійснення ними права на проведення богослужінь та релігійних обрядів. Як правило, це пов'язано із наявністю на території громади однієї культової будівлі, на яку претендує декілька релігійних організацій. При вирішенні таких спорів, суди дотримуються принципу рівності та недискримінації, надаючи по чергове право на проведення богослужінь та релігійних обрядів кожній релігійній організації. Так, наприклад, Господарський суд Івано-Франківської області розглянув позовну заяву про визнання права у РГ УГКЦ на безперешкодне проведення богослужінь та релігійних обрядів в церкві Св. Миколая с. Вікторів та відсутність такого права у РГ УАПЦ. Зокрема суд відмовив у задоволенні таких вимог, у тому числі із міркувань, що культова будівля і майно, що є державною власністю, можуть передаватися у спільне (по чергове) користування двом і більше релігійним громадам за їх взаємною згодою.[4] За відсутності такої згоди державний орган визначає порядок користування культовою будівлею і майном шляхом укладення з кожною громадою окремого договору.[5, с. 31]

Крім того, релігійна організація має право засновувати підприємства, засоби масової інформації, інші релігійні організації та створювати навчальні заклади.

Статут релігійної організації може передбачати розширене коло її прав. Наприклад, у статуті релігійної організації «Церква християн віри євангельської с. Сновидів «ЕММА-НУЇЛ», передбачено такі права: проводити богослужіння, релігійні обряди, церемонії та процесії, засновувати і утримувати вільно доступні місця богослужінь та релігійних зібрань, які проводяться з проповіддю Євангелія, вивченням Священного Писання (Біблії), молитвами, псалмоспіваними з супроводженням і без супроводження гри на музичних інструментах, декламаціями та звершенням священнодійнь (Таїнств) відповідно до свого віровчення; здійснювати богослужіння та релігійні обряди

у військових частинах, лікувальних установах, оздоровчих центрах, будинках для престарілих та людей з інвалідністю, місцях попереднього ув'язнення і відбування покарання; збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, проводити публічні богослужіння, релігійні обряди, церемонії, процесії та інші мирні заходи відповідно до Конституції України; брати участь у громадському житті, використовувати нарівні з громадськими об'єднаннями засоби масової інформації; здійснювати благодійну діяльність і милосердя як самостійно, так і через благодійні організації, громадські об'єднання, установи; засновувати добродійні заклади (притулки, інтернати, лікарні, хоспіси тощо), які мають право юридичної особи; отримувати та розподіляти відповідно до законодавства України гуманітарну допомогу від фізичних осіб, неприбуткових, міжнародних та комерційних організацій, які знаходяться як на території України, так і за її межами; засновувати засоби масової інформації, в тому числі веб-сайти в мережі Інтернет, використовувати медіа для розповсюдження Євангелія серед населення та реалізації своєї мети та завдань; створювати для релігійної освіти дітей і дорослих навчальні заклади і групи, недільні школи, біблійні класи, місійні гуртки, організувати курси, табори, семінари, школи з вивчення Біблії для підготовки і вдосконалення служителів, а також проводити навчання в інших формах, використовуючи для цього приміщення, що належать релігійній громаді або надаються їй у користування; створювати навчальні заклади відповідно до законодавства України про освіту; організувати хори, вокально-музичні, театральні та інші гуртки, а також бібліотеки, звуко- і відео-студії, читальні зали з метою просвітництва, навчання та виховання віруючих, у тому числі дітей, та підвищення їх духовно-морального рівня; утворювати громадські об'єднання, благодійні організації, інші неприбуткові організації та юридичні особи інших видів з метою здійснення добродійництва, милосердя, громадської діяльності, соціального захисту членів Релігійної громади, вивчення та розповсюдження релігійної літератури та іншої культурно-освітньої діяльності, що реєструються відповідно до законодавства України; залучати волонтерів до своєї діяльності; здійснювати душпастирську діяльність (капеланське служіння) у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, утворених відповідно до законодавства України, закладах пенітенціарної системи, медичних закладах і установах; організувати дозвілля, спортивні, оздоровчі та просвітницькі заходи, проводити тематичні табори для дітей, молоді та дорослих, сприяти оздоровленню дітей та окремих вразливих ка-

тегорій громадян, як на території України, так і за її межами; співпрацювати з іншими релігійними організаціями, з неприбутковими організаціями та установами, органами державної влади, а також з іншими юридичними та фізичними особами, в тому числі за межами України, задля реалізації своєї статутної мети і завдань; встановлювати і підтримувати міжнародні зв'язки та прямі особисті контакти, включаючи виїзд представників Релігійної громади за кордон та прийом Релігійною громадою іноземців для паломництва, участі в зборах та релігійних заходах (конгреси, конференції, фестивалі, семінари, навчальні візити тощо); направляти віруючих за кордон для навчання в духовних навчальних закладах і приймати з цією метою іноземних громадян; встановлювати та підтримувати зв'язки та прямі особисті контакти з порідненими по вірі помісними церквами, релігійними об'єднаннями і організаціями як в Україні, так і за кордоном, що реалізуються шляхом листування та інших форм комунікації, участі представників у конференціях, семінарах і богослужіннях, обміну досвідом, надання взаємодопомоги та спільного використання майна; запрошувати іноземних священнослужителів, релігійних проповідників, наставників, інших представників зарубіжних організацій для проповідання в Україні релігійних віровчень, виконання релігійних обрядів чи здійснення іншої релігійної діяльності; реалізовувати інші права, не заборонені законом.[6] У переліку прав, що містяться у статутах релігійних організацій водночас зазначаються як особисті немайнові та майнові права, а також у переважній більшості переглянутих статутів перелік прав не є вичерпним.[7, с. 202-203]

Релігійна організація має право змінювати підлеглість у канонічних і організаційних питаннях. Водночас таке питання має вирішуватися загальними зборами релігійної організації із дотриманням вимог законодавства та її статуту. Наприклад, судовим рішенням було визнано незаконним та скасовано наказ начальника управління у справах національностей та релігій Вінницької обласної державної адміністрації № 38 від 02.04.2019 р. в частині реєстрації статуту релігійної організації «Релігійна громада Свято-Успенського храму с. Велика Кісниця Ямпільського району Могилів-Подільської єпархії УПЦ у новій редакції із зміною найменування на релігійну організацію «Релігійна громада Свято-Успенського храму с. Велика Кісниця Ямпільського району Вінницько-Тульчинської єпархії УПЦ (ПЦУ). Підставою для прийняття такого судового рішення було те, що матеріали справи не містять доказів того, що загальні збори, на яких приймалось рішення про зміну підлеглості релігійної громади у канонічних і

організаційних питаннях та переобрання керівного органу релігійної організації, оформлені протоколом № 1 від 31.01.2019, скликалися та проводилися відповідно до положень статуту, а також, відсутні відомості щодо підтвердження чинності таких зборів в розумінні статуту. Всупереч положенням пунктів 2.11, 2.13 Статуту, протокол зборів № 1 від 31.01.2019 не містить необхідних реквізитів, зокрема, підписів настоятеля та секретаря, 5 членів зборів який мав би затверджуватись єпархіальним архієреєм. [8] Подібні судові рішення винесенні також в інших областях України.[9] Після повномасштабного вторгнення підлеглість у канонічних і організаційних питаннях релігійних громад та інших релігійних організацій в Україні православної церкви з центром у державі-агресорі постало особливо гостро. Тільки через три місяці повномасштабної війни, знищення сіл і міст в Україні Українська Православна Церква (відома як церква «московського патріархату») проголосила про незалежність та припинення зв'язків із православною церквою рф.[10] Водночас це не припинило тенденцію на рівні місцевих громад до прийняття рішень щодо закликів про переведення релігійних громад під юрисдикцію Православної Церкви України.

Висновки. Питання здійснення особистих немайнових прав релігійних організацій в умовах війни з рф постало особливо гостро, у тому числі і щодо найменування, а також зміну підлеглості релігійної громади у канонічних і організаційних питаннях, переобрання керівних органів тощо. При цьому війна не може бути виправданням щодо необґрунтованого втручання у діяльність релігійних організацій з боку будь-кого, при цьому має гарантуватися їх незалежність від будь-яких впливів, особливо з боку країни-агресора. Будучи самостійними суб'єктами цивільних правовідносин, релігійні організації мають право здійснювати особисті немайнові права вільно із дотриманням виключно законодавчих та статутних обмежень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вароз Т.В. Конституційно-правовий статус церкви в Україні та зарубіжних країнах: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня к.ю.н.: спец. 12.00.02. Київ, 2020. 19 с.
2. Про внесення зміни до статті 12 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» щодо назви релігійних організацій (об'єднань), які входять до структури (є частиною) релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/

- або тимчасово окупувала частину території України: Закон України від 20.12.2018 № 2662-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2662-viii>.
3. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23.04.1991 № 987-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text>.
  4. Рішення Господарського суду Івано-Франківської області від 2 березня 2010 р. у справі № 3/264-5/106. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/8240595>.
  5. Білаш О.В., Менджул М.В. Особливості правосуб'єктності релігійних організацій в Україні: теоретичний та практичний аспект. Часопис Київського університету права. 2021. № 2. С. 29–34.
  6. Статут релігійної організації «Церква християн віри євангельської с. Сновидів ЕМ-МАНУІЛ». URL: http://www.oda.te.gov.ua/data/upload/catalog/main/ua/54606/_43.pdf.
  7. Білаш О.В., Менджул М.В. Правовий статус громадських об'єднань та релігійних організацій в Україні : монографія. Ужгород : РІК-У, 2021. 244 с.
  8. Рішення Господарського суду Вінницької області від 1 червня 2020 р. у справі № 902/59/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89705188>.
  9. Рішення Острозького районного суду Рівненської області від 24 лютого 2021 р. у справі № 567/1207/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95335343>.
  10. «На жаль, ми втратили орієнтири». Розмова з митрополитом УПЦ МП Філаретом (Кучеровим). URL: https://zaxid.net/statti_tag50974/.